

Lapsen toimijuus perheterapiassa – tarinoissa rakentuva toimijuus terapiakeskusteluissa

Saana Sievers,

psykologi (PsM),

psykoterapeutti

saana.sievers@gmail.com

Tiivistelmä

Toimijuuden tunnon voidaan ajatella olevan psykoterapeuttisen muutostyön ytimessä: miten kokemus vaikutusmahdollisuuksista omassa elämässä voisi vahvistua? Perheterapiassa ja erityisesti lasten kohdalla kiinnostavaa on, miten henkilö kokee toimijuutensa yhteydessä sosiaaliseen ja suhdekontekstiin. Tämä artikkeli perustuu perhe- ja pariopsykoterapeuttiopintojeni opinnäytetyöhön, jossa tarkastelin lapsen toimijuutta ja osallistumista perheterapiassa. Opinnäytetyössäni tutkin terapiakeskusteluissa rakentuvia tarinoita ja tarkastelin sitä kautta niitä vuorovaikutuksellisia prosesseja, joissa lapsen toimijuus rakentuu. Suhteisiin liittyvän toimijuuden näkökulmasta lapselle rakentui toisaalta vahvaa toimijuutta, joka toi näkyväksi lapsen vaikutusmahdollisuudet ihmissuhteissa ja toisaalta positioita, joissa lapsi on huolenpidon ja tuen kohteena. Lapsen toimijuuden rakentuminen vahvana tarinoissa tuotti näkyväksi sen, että lapsi vaikuttaa elämäänsä ja ihmissuhteisiinsa sekä näyttäytyy myös terapiakeskustelussa aktiivisena toimijana. Opinnäytetyön perusteella kiinnostavaksi kysymykseksi nousee se, millä kaikilla tavoin terapeutteina voimme olla rakentamassa lapselle vaikutusmahdollisuuksia terapian aikana keskustelussa, jotta lapsen tarinalle ja toimijuuden rakentumiselle olisi tilaa monenlaisissa positioissa.

JOHDANTO

Lapsen osallistuminen ja osallistaminen on merkittävä kysymys lapsiperheen perheterapiassa: millä kaikilla tavoilla terapeutteina varmistamme lapsen osallistumista terapiaan, jossa asioita käsitellään paljon kielellisten jäsennysten avulla ja usein aikuisten aloitteesta? Perheterapian traditiossa koko perheen ja erityisesti aikuisten hoitaminen on voinut olla keskiössä, jolloin riskinä on ollut, että terapia keskittyy aikuisiin ja lapset jäävät vähemmälle huomiolle (Kuehl 1993). Terapia on voinut toimia enemmän aikuisten kielialueella, jolloin lapsen osallistuminen ei ole ollut aktiivista (muun muassa Wilson 1998; Rober 1998; O'Reilly & Parker 2013). Vaikka lapsen osallistuminen perheterapiaan on nähty olennaisena, lapset ovat jääneet herkästi pois terapiatapaamisilta (Rober 1998; Lund ym. 2002). Terapeutin tehtävänä on auttaa rakentamaan lapselle erilaisia sanoja, tekoja ja rikkaampia kuvauksia asioista, jolloin voidaan laajentaa lapsen ja perheen keinoja selviytyä hankaluuksista (Wilson 1998). Kiinnostavaa on, millä kaikilla tavoilla terapeutteina voimme auttaa lasta rakentamaan omaa tarinaansa ja toimintaansa huomioimalla lapsen toimijuuteen liittyvät kysymykset – miten lapsi osallistuisi terapiassa omilla tavoillaan uutta ja yhteistä tarinaa rakentaen? Lapsen toimijuus ja asemoituminen perheterapiassa nouseekin olennaiseksi kysymykseksi. Näin opinnäytetyöni aiheeksi valikoitui lapsen toimijuus perheterapiassa: minkälaisia tarinoita ja minkälaista toimijuutta lapselle rakentuu perheterapiatapaamisilla ja millä tavoin terapeutti voi omalla toiminnallaan vaikuttaa lapsen toimijuuden tuntoon?

Lapsi perheterapiassa

Systemisessä ajattelussa perhesysteemi ja vuorovaikutus nähdään olennaisena kontekstina, mahdollisuutena ja voimavarana lapsen hyvinvoinnin lisääntymiselle. Perheterapian ja lapsen psykoterapian erojen, yhteneväisyyksien ja rajapintojen kohdatessa on syntynyt erilaisia joustavia tapoja järjestää terapiaa lapselle perheen terapiana, jossa lapsella voi olla myös omia tapaamisia terapeutin kanssa. Kuehl (1993) kuvaa kuinka sekä lapsen yksilöterapia että perheterapia tarjoavat lapsille mahdollisuuksia kasvuun mahdollisimman suotuisissa olosuhteissa.

Lapset eivät yleensä itse tee aloitetta terapiaan tulemisesta, vaan aikuiset ovat tehneet päätöksen hoidon aloittamisesta. Liittymisprosessi terapian alussa onkin erityisen tärkeä lapsiperheiden kanssa työskenneltäessä (Piha 1999). Lapsen kokemus turvallisuudesta terapiassa sekä lapselle sopiva tapa osallistua näyttäytyvät perheterapian mahdollisuuksina ja samalla potentiaalisina haasteina. Rober (1998) kuvaa kuinka turvallisen terapia-kulttuurin luominen on olennaista erityisesti lapsiasiakkaiden osallistumisen kannalta: miten lapsi voi osallistua terapiaan lapsena ja siten, että sekä hänen kapasiteetilleen että haasteilleen on tilaa? Stith kollegoineen (1996) tutki lasten näkemyksiä perheterapiaan osallistumisesta. Lapset toivoivat, että voivat osallistua tapaamisille sekä keskusteluun

perheestä ja ongelmien ratkaisuista, mutta eivät halunneet, että huomio on vain heissä ja heidän ongelmissaan. Lapsen kokemuksen ja omien kuvauksien kuuleminen nouseekin keskeiseksi perheterapiassa, kun samalla pidetään perhettä mielessä (Wilson 1998).

Yhteistyösuhteessa ilmenevien haasteiden ja lapsen vastustuksen käsittely on näyttäytynyt tärkeänä tapana vahvistaa lapsen osallistumista terapiaprosessiin: terapeutin tehtävänä näyttäytyy lapsen passiivisen ja aktiivisen vastustuksen huomaaminen vuorovaikutuksessa ja terapiaan osallistumisen haastavuuden validointi lapselle (O'Reilly & Parker 2013). Ojaniemi ja Tolppi (2018) tutkivat lapsen asemoitumista perheterapian vuorovaikutuksessa ja havaitsivat lapsen siirtyvän herkästi aktiivisesta keskustelijasta keskustelun passiiviseksi osapuoleksi ja toivat esiin haastetta lapsen tasavertaisessa osallisuudessa perheterapiassa. Lapsen tasavertaisen toimijuuden näkökulmasta voidaankin pyrkiä luomaan tilaa sille, mitä voimme oppia lapsilta, miten lapset vaikuttavat aikuisiin ja miten me aikuiset tulemme toimeen tämän vaikutuksen kanssa (De Mol & Buysse 2008).

Toimijuus psykoterapiassa

Yksilön kokeman toimijuuden tunnon ajatellaan olevan yksi keskeinen hyvinvointia lisäävä tekijä, jonka vahvistumista tavoitellaan psykoterapian muutosprosessissa. Psykoterapiaan hakeudutaan usein silloin, kun henkilön toimintamahdollisuudet ovat kaventuneet ja kysymys on siis toimijuuden ongelmasta (Wahlström 1992). Yksilön psykologian näkökulmasta toimijuuden on kuvattu sisältävän ihmisen aiomukset, toiminnan ennakkoinnin, itsesätelyn sekä reflektiokyvyn, joiden kautta ihmiset vaikuttavat aktiivisesti omaan elämäänsä (Bandura 2001; 2006). Banduran (2001) mukaan toimijana oleminen tarkoittaa, että omien tekojen kautta saadaan asioita tapahtumaan tarkoituksellisesti, jolloin ihminen vaikuttaa omaan kehitykseensä, sopeutumiseensa ja uudistumiseensa muuttuvissa olosuhteissa. Toimijuuden kannalta on keskeistä kyky reflektoida omaa toimintaa ja erityisesti uskomus siitä, että voi vaikuttaa asioihin (Bandura 2001; 2006).

Toimijuuden käsite on ollut perheterapian alueella erityisen merkityksellinen narratiivisen terapian alueella, jossa toimijuuden tunne nähdään yhtenä keskeisimmistä käsitteistä (muun muassa Guilfoyle 2012; Holma & Aaltonen 1997). Narratiivisen terapian alueella toimijuuden käsite on liitetty erityisesti ongelman vaikutuksen ja erilaisten kokemuksista rakentuvien tarinoiden ytimeen tavoitteena tukea toimijuuden kokemuksen vahvistumista. Whiten ja Epstonin (1990) mukaan ihminen näyttäytyy aktiivisena elämänsä ja ihmissuhteidensa muokkaamisessa tuottaessaan tarinaansa vuorovaikutuksessa muiden kanssa: tarinat muokkaavat elämää ja ihmissuhteita. Terapiassa pyritään vahvistamaan kokemusta siitä, että omilla teoilla on merkitystä ja ihminen voi vaikuttaa omaan elämäänsä ja ihmissuhteisiinsa, siis kokea toimijuuden tunnetta (White & Epston 1990).

Toimijuuden tunteen merkitystä on tutkittu mielenterveyteen ja psykoterapeuttiseen muutokseen liittyen ja toimijuuden on nähty olevan merkityksellinen tekijä hyvinvoinnin paranemisen kannalta laajasti eri terapiasuuntauksissa. Voidaan ajatella, että terapiassa käsiteltävät ongelmat ilmenevät tarinoina, jotka vähentävät tunnetta toimijuudesta. Terapiadialogin seurauksena tarina ja narratiivi itsestä muuttuu ja sosiaalinen toimijuuden tunne rakentuu näiden narratiivien kautta (Anderson & Goolishian 1992). Adler (2012) esimerkiksi havaitsi tutkiessaan psykoterapian yhteydessä tuotettuja henkilökohtaisia narratiiveja, että toimijuuden teema lisääntyi ajan kuluessa ja toimijuus oli yhteydessä mielenterveyden paranemiseen. Merkittävää oli, että muutokset toimijuuden teemassa ilmenivät kertomuksissa ennen paranemista mielenterveydessä. Psykoterapeuttinen muutos mahdollistaa uudenlaisten elämäntapahtumia ja merkityksiä yhdistävien tarinoiden rakentumisen, mikä voi johtaa uudenlaiseen toimijuuden tunteeseen. Terapeutin tehtävänä voidaanakin nähdä toimijuuden tunnetta vahvistavien kysymysten kysyminen (Lee 2004).

Yksilön toimijuus ja todellisuuden rakentuminen suhteissa

Voidaan ajatella, että kaikki ihmisen toiminta ja kokemukset, psykologinen oleminen, rakentuvat suhteissa (Gergen 2009). Ihmisen sisäisen maailman käsitteenkin voidaan nähdä rakentuvan suhteisiin liittyvissä prosesseissa: Gergenin (2009) mukaan mieleen liittyvä ei ole olemassa suhteen ulkopuolella. Neimeyer (2002) kuvaa, kuinka minuus ja identiteetti rakentuvat muuttuvissa keskusteluiden ja suhteiden kentässä. Toimijuuden näkökulmasta inhimillisen todellisuuden sosiaalinen rakentuminen on tuonut ristiriitaa siihen, miten paljon ihmiset todella voivat vaikuttaa omaan elämäänsä ja valita vapaasti tekojaan ja miten paljon teot rakentuvat osana alati muuttuvaa sosiaalista systeemiä.

Banduran (2006; 2001) mukaan ihmiset luovat sosiaalisia systeemejä ja toisaalta nämä systeemit vaikuttavat ja organisoivat ihmisten elämää: ihmiset eivät siis ole täysin autonomisia toimijoita mutta eivät myöskään täysin tilannetekijöiden vaikutusten muodostamia. Yksilöt eivät pysty tulkitsemaan ja ohjautumaan irrallaan sosiaalisista käytännöistä, mutta toisaalta yksilö on ja tekee asioita: yksilö on asioita muuttava ja muuttuva toimija, jota ei voida ainutkertaisuudessaan täysin palauttaa sosiaaliseen systeemiin (Sugarman & Martin 2011). Psykologinen toimijuus voidaan siis nähdä myös ainutkertaisena suhteisiin liittyvänä olemisen muotona: se on aktiivista olemassaolon strukturointia (Sugarman & Martin 2011). Kykymme kuvailla itseämme ja nähdä itsemme intentionaalisina toimijoina on itseasiassa suhteen rakentamista itseemme. Tämän prosessin kautta tulemme sellaisiksi kuin olemme eli strukturoimme jatkuvasti omaa olemassaoloamme.

Perheterapian ja ihmissuhteiden kontekstissa toimijuuden käsitettä voidaan tarkastella keskeisesti suhteisiin liittyvänä. De Mol kollegoineen (2018) kuvaa, kuinka perheterapeutti auttaa ihmisiä kokemaan toimijuutta löytämällä uudelleen yhteyden elämänsä ihmissuhteissa: henkilö toimii ja kokee toimijuutensa yhteydessä sosiaaliseen ja suhdekontek-

tiin. Näin perheterapiaan hakeutuvalla ihmisellä voi olla kokemus, että on menettänyt suhteisiin liittyvän toimijuutensa. Suhteisiin liittyvä toimijuus voidaan nähdä henkilön kokemuksena siitä, miten hän pystyy vaikuttamaan toiseen ihmiseen, miten merkityksellinen tämä vaikutus on toiselle ihmiselle ja miten se vaikuttaa suhteen rakentumiseen (De Mol ym. 2018). Yksilön toimijuuden loogisena seurauksena siis on, että vaikutamme toisiimme. Erityisesti lasten kohdalla ei ole välttämättä ajateltu, että lapset vaikuttaisivat vanhempiinsa ja siten toimisivat aktiivisina toimijoina suhteessa. Voidaan kuitenkin nähdä, että lapset ovat toimijoita suhteessa vanhempiinsa ja rakentavat merkityksiä ja uskomuksia näistä vaikutuksista (De Mol & Buysse 2008).

Suhteisiin liittyvässä toimijuudessa voidaan nähdä olevan kolme osatekijää: autonomia, rakentuminen (ymmärrys ja merkitykset omalle toiminnalle) ja toiminta. Toimijuuden motivaationa voidaan nähdä autonomia, joka tulee koetuksi suhteissa toisiin. Toimiminen tai toimimatta jättäminen vaikuttaa muihin ja voi tuottaa muutosta suhteisiin liittyvässä dynamiikassa itsen ja muiden välillä. De Molin ja kollegoiden (2018) mukaan läheisissä suhteissa yksilöillä täytyy olla kokemus suhteisiin liittyvästä toimijuudesta, jotta muodostuu läheisyyttä ja voidaan kokea yhteyttä toiseen. Suhteisiin liittyen voidaankin pohtia, miten toisaalta ollaan läheisissä suhteissa ja miten samalla säilytetään toimijuuden tunne; miten voidaan jakaa tunteita ja kokemuksia ja samanaikaisesti säilyä itsenäisinä (Holma & Aaltonen 1997).

Näyttäisi siis siltä, että vaikka yksilöllä voi toimijuuden näkökulmasta olla mahdollisuuksia vastustaa sosiaalisen systeemin lainalaisuuksia ja toimia omien aikomustensa mukaisesti valintoja tehden, kaikki tämä autonomia tulee todeksi vasta suhteissa toisiin.

Psykoterapia ja todellisuutta rakentavat tarinat tutkimuksen kohteena

Sosiaalisen konstruktionismin (muun muassa Gergen 1985) vaikutus perheterapian kehittämiseen ja tutkimukseen on näkynyt erityisesti kielellisen vuorovaikutuksen merkityksen korostumisena. Terapian tavoitteena voidaan nähdä keskustelu, joka jatkuvasti avautuu ja prosessin kautta rakentuu uusia merkityksiä ja ymmärrystä (Anderson & Goolishian 1988; 1992). Narratiivisesta näkökulmasta psykoterapia näyttäytyy tapahtumana, jossa pyritään kertomukselliseen muutokseen eli muutokseen siinä, miten asiakas puhuu itsestään ja minkälaisia tarinallisia jäsennyksiä rakentuu (White & Epston 1990). Opinnäytetyöni tutkimuskysymykset rakentuivat tämän teoreettisen viitekehyksen kautta:

Minkälaisia tarinoita lapsi tuottaa itsestään yhdessä vanhemman ja terapeutin kanssa?

Millaista toimijuutta lapselle tarinoissa rakentuu?

Millaista suhteisiin liittyvää toimijuutta lapselle rakentuu?

MENETELMÄ

Osallistujat, aineisto ja narratiivinen analyysi

Opinnäytetyöni on tapaustutkimus yhden perheen perheterapiatapaamisista. Opinnäytetyön aineiston osallistujana oli asiakasperheeni, jonka kanssa tein koulutusvaiheen perhepsykoterapiaa. Asiakkuuden kesto oli hieman yli vuoden. Tutkittava aineisto koostui kahdesta perheterapiatapaamisen videotallenteesta. Ensimmäinen on perheen lapsen ja isän tapaamisesta tehty tallenne, joka on tallennettu 9 kk hoidon alkamisesta. Jälkimmäinen tallenne on lapsen ja äidin tapaamisesta, joka on tehty 15 kk hoidon alkamisesta. Käytän tekstissä perheenjäsenistä pseudonyymejä Arttu, isä Jaakko ja äiti Inkeri.

Opinnäytetyöni kuuluu vuorovaikutuksellisten käytäntöjen tarkastelun perinteeseen, jossa kiinnostus kohdistuu siihen, millaisia seurauksia puhetoimilla on: miten ne rakentavat osallistujien toimijuutta avartaen tai rajoittaen henkilön toimintamahdollisuuksia (Jokinen ym. 2000). Terapiatutkimuksessa narratiivisen analyysin avulla on pyritty lisäämään ymmärrystä narratiivisen muutoksen prosesseista terapiassa (McLeod 2001). Narratiivisen analyysin keskiössä ovat erilaiset tarinat, joita ihmiset kertovat elämästään ja se millaisen merkityksen asiat saavat kertomuksessa sen kertojalle (Jokinen, 2000). Tarina voidaan määritellä laajasti puheeksi, joka on organisoitunut toisiaan seuraavien tapahtumien ympärille (Riessman 1993) tai esimerkiksi merkitysyksiköksi, joka tuottaa kehyksen eleylle kokemukselle (Epston ym. 1992). Tarina voidaan määritellä myös siten, että se on kuvaus konkreettisista tapahtumista ja siihen sisältyy alku, keskikohta, loppu, huipennus ja tarinalla on toimija (McLeod 2001). Tarinassa kertomuksessa asiat etenevät yleensä aikajärjestyksessä ja se sisältää syy-seuraussuhteita (Jokinen 2000). Narratiivisen analyysin tarkoituksena on nähdä, miten kertoja tuottaa järjestystä kokemuksistaan ymmärtääkseen elämänsä tapahtumien ja tekojen merkityksiä. Kiinnostuksen kohteena on se, miten kokemuksesta kerrotaan: miksi tarina kerrotaan tällä tavoin (Riessman 1993; McLeod, 2001). Analyysi on systemaattista henkilökohtaisten kokemusten ja merkitysten tutkimusta: miten tapahtumat ovat rakentuneet aktiivisille subjekteille.

Aineiston analyysi

Opinnäytetyössäni analyysin kehyksenä toimi McLeodin ja Balamatsoun (2000) kehittämä kolmivaiheinen analyysimenetelmä, laadullinen narratiivinen analyysi (McLeod 2001). Tässä menetelmässä aluksi tekstiä luetaan ja siitä keskustellaan kokonaiskuvan muodostamiseksi sekä niiden tarinoiden tunnistamiseksi, jotka mahdollisesti tulevat tarkemman mikroanalyysin kohteeksi. Mikroanalyysivaiheessa pyritään löytämään merkityksiä ja tunnistamaan kohtia, joissa asiakas ja terapeutti rakentavat merkityksiä yhdessä. Kolmannessa vaiheessa tarinoita tulkitaan teoreettisesta viitekehyksestä käsin ja tulokset kirjoitetaan raporttiin.

Analyysi alkoi terapiatallenteiden katsomisella ja tarinoiden tunnistamisella. Tarinoiden tunnistaminen tapahtui katsomalla videotallenteita ja etsimällä mahdollisia tarinoita. Aluksi mukaan tulivat kaikki kohdat, joissa keskustellaan jollakin tavoin lapsen kokemuksista tai ajatuksista. Toisessa vaiheessa tarinoiden tunnistamista valitsin kohdat, jotka täyttivät tarinan määritelmän. Tässä opinnäytetyössä määrittelin tarinan laajemmin siten, että mukaan tulivat myös sellaiset kertomukset, joissa viitataan tapahtuneisiin tilanteisiin, mutta kerronta laajenee lisäksi perheenjäsenten reflektioon tapahtumista. Tulkitsin tarinan merkitysyksikkönä, joka antaa kehyksen eletylle kokemukselle (Epston ym. 1990) ja joka jäsentyy puheeksi, joka on organisoitunut toisiaan seuraavien tapahtumien ympärille (Riessman 1993). Osaksi analyysia tuli tarinoita, jotka olivat mahdollisesti enemmän vanhemman kertomaa tarinaa lapsesta, mutta joiden kertomiseen lapsi osallistui jollakin tavalla. Seuraavassa vaiheessa analysoin tarinoiden rakennetta tarkastellen aloitteita, teemoja, toimijuuden rakentumista sekä yhdessä kertomisen tapoja. Toimijuuden tutkimisessa analyysissa olivat apuna käsitteet vahva ja heikko toimijuus.

TULOKSET

Opinnäytetyöni tulokset rakentuivat tarinoiden sisältöjen ja vuorovaikutuksellisten prosessien tarkastelun kautta sekä kolmen tarinallisen jäsenyyksen ympärille. Kuvaan tuloksissa ensin lyhyesti tapausta ja aineistoista löytyneitä tarinoita. Tämän jälkeen tarkastelen tarkemmin aineistosta löytyneitä tarinallisia jäsenyyksiä aineisto-otteiden kautta: miten lapsen tarinoita rakennetaan yhdessä sekä minkälaista toimijuutta niissä nousee esille.

Tarinoiden keskiössä suhteet

Opinnäytetyöni on tapaustutkimus, jossa tutkitaan yhden perheen terapiaprosessia. Arttu on alakouluikäinen poika, jonka vanhemmat ovat eronneet. Hoidon tavoitteena on ollut perhesuhteisiin liittyvien teemojen käsittely sekä pelko- ja ahdistusoireiden hoito. Osana Artun hoitoa on ollut perheterapia, jossa opinnäytetyön tekijä on toiminut terapeuttina. Terapia kesti 1 v 3 kk ajan.

Tarkastelen ensin tarinoiden kokonaisuutta: kuinka paljon tarinoita löytyi, mistä tarinoita kerrottiin, kuka niiden kertomiseen teki aloitteen ja ketkä tarinoita kertoivat. Aineistosta löytyi yhteensä 14 tarinaa, joista Artun ja isän tapaamiselta 6 tarinaa ja äidin ja Artun tapaamiselta 8 tarinaa. Aineiston analyysissa tarinoiden teemat tulivat nimetyiksi seuraavalla luokittelulla: perhe (7kpl), Arttu (4kpl), kaverit (3kpl), arki (3kpl), koulu (1kpl) ja terapia (1kpl). Keskeisinä teemoina perheterapiakeskusteluissa rakentuneissa tarinoissa näyttäytyivät perheeseen ja perhesuhteisiin liittyvät teemat. Usein toistuvia teemoja olivat

myös Artun toimintaan, tunteisiin ja kokemuksiin liittyvät teemat, kaverisuhteet sekä arkeen liittyvät teemat.

Tässä aineistossa keskeisenä aloitteen tekijänä lapsen liittyvien tarinoiden kertomiseen näyttäytyi terapeutti. Terapeutti teki selvästi eniten aloitteita (10kpl) Arttuun liittyvien tarinoiden kertomiseen. Aloitteita tarinoihin teki myös Artun äiti. Arttu ja isä eivät tehneet yhtään aloitetta. Tarinoiden kertojana korostui Artun rooli ja seuraavaksi eniten tarinoita kertoivat Arttu ja äiti yhdessä. Arttu oli pääkertojana seitsemässä tarinassa, Arttu ja isä kahdessa, Arttu ja äiti neljässä ja Arttu ja terapeutti yhdessä tarinassa.

Vieraana lapsen kokemusmaailmassa

Kuvaan yhden Artun ja äidin terapiatapaamisella kerrotun tarinan ja siitä poimittujen aineistokatkelmien kautta lapsen kokemusmaailman ja toimijuuden rakentumista sekä sitä, miten aikuiset osallistuvat tarinan rakentamiseen yhdessä lapsen kanssa. Lapsen kokemusmaailmaan sijoittuvissa tarinoissa lapsi oli pääasiallinen tarinan kertoja ja tarinassa kuvattiin jotakin tapahtumaa tai kokemusta lapsen näkökulmasta käsin. Vanhempi ja terapeutti kuvautuivat kysymyksineen, tarkennuksineen ja myönteisine huomioineen kuin kiinnostuneina vieraina lapsen kokemusmaailmassa. Näissä tarinoissa keskeisenä näyttäytyi se, että lapsen kokemus tulee kerrotuksi ja aikuiset saavat tätä kautta uutta tietoa ja aikuiselle tarjoutuu tilaisuus vastata lapselle esimerkiksi myönteisten huomioiden tai lisäkysymysten kautta. Lapsen tarinan rakentumisessa merkittäväksi nousi tarinoiden rakentuminen keskustelussa: lapsen tarina eteni lisäkysymysten ja huomioiden kautta eikä yhtenä pidempänä puhekokonaisuutena. Toimijuuden näkökulmasta nousi esiin tilan luominen lapsen tarinalle ja lapsen vahvan toimijuuden äärelle pysähtyminen. Vahvan toimijuuden rinnalla näyttäytyi usein suhteisiin liittyvän toimijuuden näkökulmasta lapsi tuen ja huolenpidon kohteena ja aikuisten toiminnan vaikutusten kohteena olevana.

Tekstissä A tarkoittaa Arttua, Ä tarkoittaa Artun Inkeri-äitiä ja T terapeuttia. Ensimmäisessä tarinassa Arttu ja Inkeri-äiti kertovat tarinaa päivästä, jonka Arttu vietti isoäitinsä kanssa. Inkeri on aloittanut kertomisen kuvaamalla, miten hieno päivä tämä oli Artulle.

Ote 1 Kun kokeilee, niin se pelko lähtee

- T: *joo minkälainen päivä se Arttu sulle oli se*
- Ä: kuulitsä kerroksä
- A: hauska
- T: *hauska päivä joo mikä oli jotenkin hauskinta tai*
- A: varmaan se, kun mä sain sen takin
- T: *yymm niin se oli kyllä tosi hieno takki*

- Ä: ja ne kengät
- A: ja sitten se maailmanpyörä, kun me oltiin siellä
- T: *ymm siellä korkeella*
- A: ja se oli muutenkin aika kiva päivä
- Ä: se oli
- T: *joo kyllä kuulosti siltä*
- Ä: se oli muuten upeen kuulonen juttu, kun mä sanoin Artullekin, että voi että mä en oo ite vielä koskaan päässykään siihen et mä voin kuvitella et se on ollu hieno kokemus, kun on ollu mammun kanssa siellä korkeella mammun kanssa ja sitten tota sieltä nähny joka paikan kuule
- A: vaikka mä en meinannu ensin uskaltaa mennä sinne
- T: *niin et ensin et meinannu uskaltaa ja mikä sut sai sitten uskaltamaan lopulta*
- A: no
- T: *miten sä päädyit sitte menemään*
- A: no että niinku miten se sanotaan, että kun kokeilee, niin se pelko lähtee
- T: *niin*
- A: tai silleen
- Ä: just näin eli sä halusit voittaa sun pelon
- A: niin voittaa mun pelon
- Ä: elikkä sä menit sen takia että sä sait sen sun pelon pois
- T: *miten sä sanoit, että pelon et tavallaan, et kun kokeilee niin sit se pelko voi helpottua niin*
- A: joo
- T: *joo mitä sä luulet mua ihan kiinnosti, että mikä sua autto siinä, että sä tavallaan uskalsit lähtee kokeileen, mikä siin mahto olla*
- A: no mammu sano, että se pitää mun kädestä kiinni ja sitte mä menin sinne ja että rahat ei mee hukkaan, niin mä menin sinne
- Ä: niin
- T: *niin mammu piti kädestä kiinni*
- A: joo

Otteen alussa tarinan yhdessä kertomisen näkökulmasta näyttäytyi keskeisenä terapeutin kysymykset lapselle: terapeutti suuntasi kysymysten kautta huomion lapsen kokemus-

maailmaan, jota lapsi lähti sanoittamaan tarinamuotoon. Katkelman alussa terapeutti kysyy Artulta, millainen päivä oli ollut Artulle, jonka jälkeen terapeutti tarkentaa kertomusta vielä kysymällä lisää. Tarinan edetessä äiti ja terapeutti vahvistavat Artun kertomaa toistamalla ja lisäämällä asioita kertomukseen. Artun kertoessa kokemuksestaan, ettei ensin olisi uskaltanut mennä maailmanpyörään, terapeutti toistaa Artun sanoja ja kysyy lisää kokemuksesta. Artun tarinan edetessä terapeutti jatkaa Artun puheen toistamista ja kysyy lisää. Puheen toistaminen ja kysymykset näyttävät kuljettavan tarinaa Artun kanssa yhdessä eteenpäin, jolloin Artun kokemus tulee kerrotuksi ja jaetuksi. Tarinassa rakentuu kuvaus Artun kokemuksista päivän aikana sekä tarina pelon voittamisesta. Pelon voittamiseen liittyvä kuvaus on uutta tietoa Artun äidille sekä terapeutille.

Toimijuuden rakentumisen näkökulmasta Arttu näyttäytyy tässä tarinassa omaan elämäänsä vaikuttavana toimijana: Arttu pystyy toimimaan siitä huolimatta, että asia tuntuu pelottavalta. Arttu menee kokeilemaan maailmanpyörässä olemista tunteistaan huolimatta. Tarina vahvasta toimijasta alkoi rakentua terapeutin kysytyä Artulta siitä, mikä hänet sai menemään maailmanpyörään. Terapeutti jatkaa kysymyksiä pelon voittamiseen liittyen ja toistaa Artun puhetta, joka liittyy pelon voittamiseen. Suhteisiin liittyvän toimijuuden näkökulmasta Arttu näyttäytyy terapiatilanteessa tarinaa kertoessaan aktiivisena kertojana: Arttu tarttuu aikuisten kysymyksiin ja alkaa laajentaa kertomustaan omaan suuntaansa vaikuttaen täten keskustelun kulkuun. Avointen kysymysten kautta Arttu valitsee, mistä kokemuksista kertoo ja kysymykset painottavat Artun kokemuksen kertomisen merkitystä. Artun tarina ja siinä rakentuva vahva toimijuus heijastuu Artun äidin puheessa myönteisenä, jolloin vahvan toimijuuden kokemus tulee jaetuksi ja vahvistetuksi. Toisaalta tarinan sisällön näkökulmasta isoäidin läsnäolon merkitys Artulle on keskeinen: isoäiti auttoi Arttua kokeilemaan pelottavaa asiaa, jolloin Arttu pystyi kohtaamaan pelkonsa yhdessä isoäidin kanssa. Arttu on tässä tarinassa suhteisiin liittyvän toimijuuden näkökulmasta tuen kohteena, jolloin aikuisen toiminta (tuki) vaikuttaa Arttuun ja vahvistaa Artun toimijuutta tilanteessa.

Lapsi osallistuu vanhemman kokemuksen kautta tarinan uudelleen rakentamiseen

Kuvaan yhden Artun ja isän terapiatapaamisella kerrotun tarinan ja siitä poimittujen aineistokatkelmien kautta lapsen osallistumista vanhemman kertoman tarinan jäsentymiseen sekä siinä lapselle rakentuvaa toimijuutta. Tällaisissa vanhemman kokemusmaailmaan sijoittuvissa tarinoissa pääkertojana oli lapsen vanhempi ja lapsi osallistui tarinan kertomiseen kysymyksiin ja lisäyksiin. Toimijuuden näkökulmasta tarinoissa nousi keskeiseksi vuorovaikutustilanteessa rakentuva toimijuus: mahdollisuus vaikuttaa itsestä kerrottuun tarinaan, jolloin myös lapsen ja vanhemman kokemusten erillisyyks tulee näkyväksi. Lapsen ja terapeutin osallistuminen vanhemman kertoman tarinan rakentamiseen mahdollisti lapsesta kerrotun kuvauksen monipuolisuuden sekä toimijuuden rakentumisen monessa äänessä: heikkona ja vahvana. Suhteisiin liittyvän

toimijuuden näkökulmasta tarinoissa nousi keskiöön toisaalta vanhemman merkitys lapsen elämässä ja toisaalta lapsen vaikutus vanhempaan, mikä kuvautuu vahvana suhteisiin liittyvänä toimijuutena.

Seuraavassa aineistokatkelmassa terapiatapaamisella on käyty keskustellen ja elämänjanalle kirjoittaen läpi perheen ja Artun elämänvaiheita, ja isä Jaakko on ottanut esille vanhempien eron ja kuvannut sitä omasta näkökulmastaan. Arttu on kirjoittanut elämänjanalle eron ajankohdan. Tekstissä A tarkoittaa Arttua, I tarkoittaa Artun isää Jaakkoa ja T terapeuttia.

Ote 2 No kun iskä ei ollu siellä

T: *mitäs sä kirjoitit sinne*

A: ero joulukuussa 2012

T: *ymm okei muistaks sä ite mitään siitä ajasta?*

A: en kyl

I: vai joo

A: vähän ja en (tauko) kyl mä muistan että äiti suuttu ja itki

T: *ymm sä muistat, et äiti suuttu ja itki*

A: joo

T: *okei (tauko) oliko se siellä Porvoossa vai sitten Vantaalla?*

A: Porvoossa

T: *niin siel Porvoossa*

A: ja myös siel uudessa kodissa

T: *ymm muistaks sä iskästä mitään*

A: ei se ollu surullinen vai olitko

--- keskustelun kohta poistettu, Jaakon vastaus Artun kysymykseen sekä keskustelua Artun muutosta Vantaalle, jossa Jaakko tuo esiin Artun aktiivisen roolin muuttoon liittyen.

T: *muistaks sä sitä yhtään kun sä oot muuttanut ja on iha erilainen koti sit tääl Vantaalla?*

A: joo

T: *mitäs sä siitä muistat?*

A: jotenkin, että se oli erikoista

T: *et se oli erikoista*

- A: joo
- T: *okei muistaks sä millai erikoista tai?*
- A: no kun iskä ei ollu siellä
- I: ymm
tauko

Katkelman alussa terapeutti kysyy Artulta tämän muistoja liittyen isän kertomaan kuvaukseen vanhempien eron ajasta. Terapeutin kysymys suuntaa huomiota siihen, mitä lapsi muistaa ja on kokenut ja näin kutsuu kertomaan lapsen tarinaa, joka on erillinen aikuisen kokemuksesta. Terapeutti toistaa Artun puhetta ja tarkentaa kysymyksin tarinaa, jolloin Artun kertomus etenee. Isä Jaakko kuuntelee Artun kertomusta ja antaa näin tilaa Artun kokemuksen sanoittamiselle. Arttu myös kysyy isältä isän kokemuksesta kuin täydentäen omaa tarinaansa isän kokemuksen ja tarinan avulla.

Toimijuuden näkökulmasta Arttu näyttäytyy terapiatilanteessa aktiivisena tarinan kertomisessa ja tarkentamisessa: Arttu tuo esiin omia havaintojaan ja kysymyksiään. Vuorovaikutustilanteessa Arttu vaikuttaa siihen, minkälainen tarina rakentuu vanhempien eroon liittyen: Arttu täydentää isän kertomaa tarinaa omalla kokemuksellaan. Tarinassa erosta suhteisiin liittyvän toimijuuden näkökulmasta Arttu kuvautuu olevan tilanteessa, jossa tapahtuu asioita ilman, että hänellä on mahdollisuutta vaikuttaa niihin. Toisaalta Arttu näyttäytyy vahvana toimijana suhteessa siihen, missä haluaa asua vanhempien eron jälkeen. Tässä tulee näkyväksi myös suhteisiin liittyvän toimijuuden mahdollinen ristiriita. Toisaalta Artun tarinassa tulee sanoitetuksi isän vaikutus ja merkitys Artulle. Toisaalta isän puheessa tuli esiin se, miten Artun toiveet vaikuttavat vanhempiin ja tehtyihin ratkaisuihin. Toimijuuden näkökulmasta nousee esiin ristiriita: miten vaikuttaa suhteisiin ja omaan elämään ja toisaalta säilyttää kaikkien suhteiden merkityksellisyys?

Uusi ymmärrys rakentuu yhdessä

Kuvaan aineistokatkelman kautta lapsen kertomassa tarinassa rakentuvaa uudenlaista ymmärrystä vanhemman ja lapsen välillä: osassa lapsen kokemusmaailmaan sijoittuvissa tarinoissa vaikutti rakentuvan uudenlaista ymmärrystä vanhemman ja lapsen välisessä vuoropuhelussa. Tällaisissa tarinoissa vanhempi ja terapeutti kuulevat lapsen kokemusta tarinan kautta ja tämän lisäksi voi lapsen ja vanhemman välisestä keskustelusta päätellä, että lapsen kertoma rakentuu jotenkin uudella tavalla yhteiseksi tarinaksi. Lapsen suhteisiin liittyvän toimijuuden näkökulmasta tarinoissa tulee esille, kuinka terapiatilanteessa lapsen on mahdollista vaikuttaa vanhempaansa ja terapeuttiin tuomalla esiin vahvasti oma kokemuksensa tai kuvauksensa tilanteesta. Lapsi näyttäytyi tarinoiden kertomisessa vahvana toimijana suhteessa siihen, miten hän kuvaa itseään ja omaa elämäänsä.

Aineistokatkelmassa Artun ja isän tapaamisella Arttu ja terapeutti ovat kertoneet Artun omista käynneistä terapeutin kanssa isä Jaakolle. Terapeutti on ehdottanut, että Arttu ja terapeutti voisivat näyttää isälle Artun tekemää tehtävää Artulle tärkeistä asioista. Tekstissä A tarkoittaa Arttua, I tarkoittaa Artun isää Jaakkoa ja T terapeuttia.

Ote 4 Sä oot täällä tosi läheinen

A: iskä on täällä ihan ylimmällä eli tosi tärkeä

I: yhm

A: ja rakkauskin on tosi tärkeä ja koti ja unikin on tosi tärkeää ja sitten toisiks tärkeä on mulle harrastus tuki huolenpito kaverit ja ystävät ja sitten niinkun kolmanneks tärkeitä on myös muut aikuiset ja vapaus ja puhtaus ja leikki

T: *ja se oli vissiin vähän niinkun pitkä sul oli niin paljon niitä tärkeitä*

A: tos on sinä tos on äiti ja sisko ja

I: tosi tärkeä joo

--- pieni kohta keskustelua poistettu

T: *joo miltä nää*

I: joo

T: *niin miltä nää susta näyttää tai näyttääkö jotenkin Artun tärkeitä asioilta*

I: no kyl joo (tauco) ehkä aavistuksen yllättävää, et mä nyt on ylärivis kun mä niin harvoin tässä nyt käyn, mutta (tauco) mutta lemmikit ne ei kyllä lemmikit ei yllätä yhtään

T: *se ei yllätä yhtään*

A: eikä varmaan äitikään

I: no ei

A: eikä varmaan siskokaan

Otteen alussa Arttu alkaa kertoa terapiassa tehdystä tehtävästä isälle ja korostaa siinä isän merkitystä itselleen. Artun tarinassa tehtävän kautta hahmottuu, mitkä kaikki asiat Arttu on tehtävää tehdessään nimennyt tärkeiksi asioiksi elämässään. Isän ja terapeutin roolina on kuunnella Artun kertomusta ja he välillä myös kommentoivat sitä lyhyesti. Otteen lopussa terapeutti kysyy isältä tämän ajatuksia Artun tarinaan liittyen, jolloin isä tuo esiin, mikä häntä yllätti tarinassa. Tästä isän vastauksesta tulee ilmi, että Artun kertomassa tuli hänelle jotakin yllättävää ja tähän Arttu heti tarttuukin lisäten arvauksen siitä, mikä ei yllätä isää ja tuoden tällä tavoin esiin mahdollisesti itselleen tärkeän teeman.

Artun tarinassa Arttu kuvautuu vahvana toimijana, joka määrittelee itselleen tärkeitä asioita elämässään. Toisaalta suhteisiin liittyvän toimijuuden näkökulmasta Arttu kuvaa perhesuhteiden merkitystä itselleen ja sitä, kuinka perheenjäsenet, isovanhemmat ja kaverit ovat hänelle tärkeitä. Isän ihmetellessä omaa merkitystään Artun elämässä Arttu tuo rinnalle myös äidin ja siskojen merkityksen, jolloin Arttu kuvautuu lapsena, joka välittää molemmista vanhemmistaan ja siskoistaan, vaikka isän sanoin isä käykin harvemmin Arttua tapaamassa. Otteessa Artun ja isän välille näyttää rakentuvan uudenlaista ymmärrystä siitä, miten Arttu kokee perhesuhteensa ja elämänsä tärkeät asiat tällä hetkellä.

POHDINTA

Opinnäytetyöni sijoittuu vuorovaikutuksellisten käytäntöjen tutkimuksen perinteeseen psykoterapiatutkimuksen kentällä: tarkastelun kohteena on ollut lapsen tarinan ja toimijuuden rakentuminen perheterapiakeskusteluissa. Lapsen tarinan kuuleminen ja toimijuus perheterapiassa yhdistyy laajemmin kysymykseen lapsen osallistumisesta perheterapiassa – onko lapsi fyysisesti läsnä tapaamisilla ja jos on, millä tavoin hän osallistuu vuorovaikutukseen. Kun lapsilta on kysytty asiasta, lapset ovat toivoneet voivansa osallistua perheterapiatapaamisille (esimerkiksi Stith ym. 1996). Osallistumisen onnistumisen kannalta taas on merkityksellistä tapa, jolla lapsi osallistuu tapaamiseen ja keskusteluun yhdessä muun perheen ja terapeutin kanssa. Opinnäytetyöni tarkoituksena oli tutkia yhden perheen terapiatapaamisten kautta, minkälaisia tarinoita lapsi tuottaa itsestään yhdessä aikuisten kanssa perheterapiakeskusteluissa ja minkälaista lapseen ja suhteisiin liittyvää toimijuutta näissä tarinoissa rakentuu.

Lapsen tarinan kuuleminen ja uuden ymmärryksen rakentuminen perheterapiassa

Opinnäytetyössäni yhden perheen perheterapiatapaamisten kautta rakentuvassa aineistossa lapsen kertomat tarinat sijoittuivat vahvasti erilaisten suhteiden maailmaan. Tämä toki on ymmärrettävää ja odotusarvon mukaista, kun kyseessä on perheterapia, jonka keskiössä ovat suhteet ja niiden tarkasteleminen. Terapian lapsiasiakas oli useimmiten lapseen liittyvän tarinan pääkertoja, mutta tarinoita kerrottiin myös yhdessä aikuisen kanssa. Tarinan kertomiseen tehty aloite tuli kuitenkin useimmiten terapeutilta. Lasten perheterapiaan osallistumista tutkittaessa on havaittu, että terapia on voinut toimia enemmän aikuisten kielialueella, jolloin lapsen osallistuminen ei ole ollut aktiivista (muun muassa Wilson 1998; Rober 1998; O'Reilly & Parker 2013; Ojaniemi & Tolppi 2018). Mahdollisesti terapeutin suuri aloitteellisuus lapsen tarinan kertomisen käynnistämisessä liittyy osittain siihen, että terapeutin tehtävänä on huolehtia terapiaprosessista ja luoda tilaa kaikkien perheenjäsenten äänille. Toisaalta lapsen toimijuuden näkökulmasta herää kysymys, millä kaikilla muilla tavoilla voisi tukea lapsen aktiivista osallistumista perhe-

terapiassa tapahtuvaan kielelliseen vuorovaikutukseen kuin suorilla lapseen liittyvillä ja lapselle esitettyihin kysymyksiin. Vaikka lapset haluaisivat osallistua perhetapaamisille, lapset eivät välttämättä halua, että huomio on jatkuvasti heissä ja heidän ongelmissaan (Stith ym. 1996).

Erilaisten kerrottujen tarinoiden tutkimuksen kautta voidaan lisätä ymmärrystä siitä, miten kokemuksesta kerrotaan ja miksi juuri tämä tarina kerrotaan tällä tavoin kokemusta jäsentäen (Riessman 1993; McLeod 2001). Narratiivisen tutkimusotteen kautta opinnäytetyöni aineistosta nousi esiin kolmenlaisia lapsen kokemukseen liittyviä tarinallisia jäsennyksiä. Vahvasti lapsen kokemusmaailmaan kytkeytyvissä tarinoissa lapsi oli pääkertojana tai kertoi tarinaa aktiivisesti aikuisen kanssa yhdessä. Toinen jäsennystapa lähti vanhemman kuvauksesta liittyen lapseen, jolloin lapsi kertoi tarinaa yhdessä vanhemman kanssa vanhemman viedessä tarinaa eteenpäin omasta näkökulmastaan. Lapsen kokemusmaailmaan sijoittuvissa tarinoissa nousi esiin osassa tarinoita myös uudenlaisen ymmärryksen rakentuminen osana tarinan kerronnan prosessia, mikä näyttäytyi kolmantena tarinallisena jäsennyksenä.

Andersonin ja Goolishianin (1988; 1992) mukaan terapiaprosessin tavoitteena on, että keskusteluissa rakentuu jatkuvasti uusia merkityksiä ja ymmärrystä, jolloin muutos tapahtuu tässä todellisuutta rakentavassa prosessissa kielen ja tarinoiden kautta. Lapsen tarinan sijoittuessa osaksi vanhemman kokemusmaailmasta lähtenyt kertomusta lapsen tarinan rakentumisen yhtenä merkityksenä voisi nähdä lapsen ja vanhemman kokemusmaailmojen hahmottumisen rinnakkaisina ja paikoin paljon yhteistä kokemusta sisältävinä, mutta kuitenkin toisistaan erillisinä ja sitä kautta tarkastelun kohteena sekä uuden ymmärryksen mahdollistajana. Lapsen kokemusmaailmaan sijoittuvien tarinoiden yhtenä merkityksenä terapiakeskusteluissa taas voisi ajatella sen, että lapsen ajatukset, tunteet ja kokemukset tulevat kerrotuiksi ja sitä kautta aikuisille tulee uuden tiedon lisäksi mahdollisuus vastata lapselle. Joissakin tällaisissa lapsen kokemusmaailmaan sijoittuvissa keskusteluissa alkoi rakentua uudenlaista ymmärrystä siitä, mitä lapsi haluaa sanoa tai siitä, miten asioita ymmärretään yhdessä. Tämä voidaankin nähdä kielen todellisuutta rakentavaa merkitystä korostavien perheterapiasuuntausten yhtenä keskeisenä tavoitteena.

Perheterapiassa kerrottujen tarinoiden ja lapsen osallistumisen kannalta mielenkiintoista on, miten tarinoita kerrotaan yhdessä. Opinnäytetyössäni aikuisten rooli lapsen tarinan kertomisen prosessissa näyttäytyi merkittävänä lapsen kertoessa tarinaansa vahvasti vuorovaikutuksessa aikuisen kanssa. Rautiainen (2010; Rautiainen & Aaltonen 2010) on tutkinut, miten parit rakentavat yhdessä tarinoita masennuksen pariterapiassa. Tutkimuksessa havaittiin kolme erilaista tapaa rakentaa yhdessä tarinoita: puoliso vahvasti, haastoi tai rikasti masentuneen potilaan tarinaa masennuksesta heidän kertoessaan tarinaa yhdessä. Omassa työssäni tarkastelin vaihtelua yhdessä kertomisen tavoissa yhden perheen prosessissa. Aikuisten rooli lapsen tarinan vahvistajana näyttäytyi tyypillisenä tapana

osallistua tarinankerrontaan, mikä näytti vievän lapsen tarinaa eteenpäin kannustaen lasta kertomaan lisää. Aikuisten väärät tulkinnat lapsen kertomasta toivat lapselle mahdollisuuden korjata väärinymmärrys ja veivät sitä kautta tarinaa eteenpäin. Myös rikastamisen näkökulma oli havaittavissa siten, että aikuisen kertoma lisäys tai oma kokemus näytti vievän lapsen tarinaa eteenpäin tai herättävän lapsessa kysymyksiä.

Keskeisenä yhdessä kertomisen tapana tässä opinnäytetyössä näyttäytyi se, että aikuiset vaikuttivat lapsen tarinan syntymiseen kysymyksin ja lapsen puheen toistamisella. Erityisesti avoimet kysymykset ja puheen toistaminen näyttivät laajentavan lapsen kertomusta eteenpäin. Toisaalta taas myös lapselle rakentui tarinankerronnassa aktiivisen kysyjän rooli: vanhemman kokemusmaailmasta lähteneissä tarinoissa lapsi saattoi aktiivisesti kysyä vanhemmalta asioista ja lisätä omia ajatuksiaan. Myös terapeutti saattoi palauttaa aikuisen puhetta lapselle pohdittavaksi.

On kiinnostavaa pohtia, olisiko tällaista aktiivista kysymistä ja aikuisen puheen reflektointia hyödyllistä vahvistaa lapsen osallistumisessa perheterapiakeskusteluissa.

Toimijuuden rakentuminen suhteissa toisiin: vaikuttaminen ja suhteiden merkitys

Whiten ja Epstonin (1990) mukaan tarinan kerronnan prosessi yhdessä muiden kanssa on yksi tapa aktiivisesti vaikuttaa elämäänsä ja ihmissuhteisiin. Voidaankin ajatella, että kokemus toimijuudesta rakentuu kuvaillessamme ja jäsentäessämme olemassaoloamme (Sugarman & Martin 2011). Opinnäytetyöni perusteella lapsen toimijuutta kuvaavat kertomukset rakentuivat vahvasti vuorovaikutuksessa vanhemman ja terapeutin kanssa: yksikään Artun tarina ei ollut monologi vaan aikuiset osallistuivat sen kerrontaan kysymyksin ja kommentein. Toimijuuden näkökulmasta tarinan kerronnan tapa näyttäytyi merkittävänä: kysymysten suuntaaminen lapsen kokemuksiin sekä tarkennukset ja havainnot lapsen kertomasta tuottivat lapsen tarinan laajentumista ja rikastumista, jolloin lapsi näyttäytyi aktiivisena oman tarinansa kertojana.

Toimijuus voidaan käsittää siten, että ihminen vaikuttaa aktiivisesti omaan elämäänsä (Bandura, White & Epston 1990) ja hänellä on mahdollisuus valita omat tekonsa (Harré 1995). Toimijuuden suhteen Artun tarinoissa rakentui sekä vahvan toimijuuden kuvauksia että heikon toimijuuden kuvauksia, jossa vaikutusmahdollisuudet tapahtumiin ja omaan elämään näyttäytyivät heikkoina. Tarinat, joissa lapselle rakentuu vahvaa toimijuutta, voivat tuoda näkyväksi sen, miten myös lapsi pystyy vaikuttamaan elämäänsä ja ihmissuhteisiinsa eikä ole pelkästään aikuisten toiminnan ja olosuhteiden vaikutusten kohteena. Lasten kanssa tehtävässä perheterapiassa voikin elää jännite siinä, miten lapset väistämättä vaikuttavat vanhempiinsa (muun muassa De Mol & Buysse 2008) ja toisaalta miten suojata lapsia liialta vaikutusvallalta ja vastuulta. Miten olla terapiatilanteessa ja suhteissa vahvassa yhteydessä toisiin ja samalla säilyttää oma erillisyyks ja tunne

vaikutusmahdollisuuksista kantamatta liikaa vastuuta muista? Miten lapsi voi osallistua tavalla, joka tukee hänen toimijuuden tuntoaansa, mutta ei toisaalta vahvasta kokemuksesta siitä, että kaikki asiat ovat omassa vaikutuspiirissä tai vastuulla?

Erityisesti lasten kohdalla toimijuus näyttäytyy vahvasti suhteisiin liittyvänä eikä vain yksilön toimintana ja suorituksina. Suhteisiin liittyvällä toimijuudella viitataan henkilön kokemukseen siitä, miten hän vaikuttaa toiseen ihmiseen, miten merkityksellinen tämä vaikutus on toiselle ihmiselle ja mikä merkitys tällä on suhteen rakentumiseen (De Mol ym. 2018). Suhteisiin liittyvän toimijuuden osalta lapsen tarinoissa toimijuus näytti rakentuvan sekä vahvana että heikkona suhteissa muihin. Vahvan suhteisiin liittyvän toimijuuden tarinoissa tulivat esiin lapsen vaikutusmahdollisuudet ihmissuhteissa ja hänen merkityksensä muille ihmisille. Yhtä monessa tarinassa tuli esiin muiden ihmisten ja erityisesti aikuisten merkitys lapselle, jolloin lapsi kuvautui enemmän huolenpidon, tuen ja välittämisen kohteena. Tätä kautta tulivat näkyviksi sekä autonomian ja erillisyyden kokemukset vanhemmasta että vahvan yhteyden ja huolenpidon kohteena olemisen merkityksellisyys lapsen kokemusmaailmassa. Artun kertomien tarinoiden kautta tuli näkyväksi toimijuuden tunnon kehittymisen suhteisiin liittyvä olemus: tuen ja toisen ihmisen vaikutuksen kohteena oleminen voikin tuottaa vahvempaa toimijuutta yksilössä. Suhteissa toisiin kasvamme yksilöiksi ja elämme sen jännitteen kanssa, miten toisaalta voimme toimia vain osana sosiaalista systeemiä ja suhteissa muihin ja toisaalta etsimme vaikutusmahdollisuuksia omassa elämässämme.

Työn laadun arviointi

Opinnäytetyöni aineiston laadullisen analyysin kautta oli mahdollista syventyä yksittäisten perheterapiaistuntojen vuorovaikutukseen ja lapsen maailman avautumiseen siinä kielellisessä systeemissä. Opinnäytetyöni on laadullinen tapaustutkimus, mikä vaikuttaa merkittävästi tiedon yleistettävyyteen. Tutkimuksen avulla saadun tiedon luotettavuuteen vaikuttaa myös se, että vain yksi henkilö on tutkinut aineistoa. Analyysivaiheesta jäi pois kokonaiskuvan luominen ja valintojen ja jäsenysten testaaminen keskustellen (McLeod & Balamoutsou 2000). Jatkossa voisi olla hyödyllistä tutkia laajemmalla aineistolla sitä, millä kaikilla tavoilla lapsen toimijuutta ja osallistumista voidaan vahvistaa perheterapiaistunnoissa ja miten lapset itse kuvailisivat kokemuksiaan toimijuudestaan perheterapiassa. Millä tavalla nämä asiat ovat kenties yhteydessä lapsen hoidon onnistumiseen, terapian tuloksellisuuteen? Lapsen perheterapiaan osallistumisen kannalta näyttäisi olevan tärkeää, että itse tarinan kerronnan prosessi olisi toimijuutta tukeva: lapsella olisi mahdollisuus mahdollisimman paljon vaikuttaa siihen, minkälaista tarinaa terapiassa hänestä kerrotaan yhdessä muiden kanssa.

LÄHTEET

- Adler, J. (2012). Living Into the Story: Agency and Coherence in a Longitudinal Study of Narrative Identity Development and Mental Health Over the Course of Psychotherapy. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102 (2): 367-389.
- Anderson, H. & Goolishian, H. (1992). The client is the expert: A not-knowing approach to therapy. Teoksessa S. McNamee & K. J. Gergen (toim.) *Therapy as social construction*, 25-39. London: Sage.
- Anderson, H. & Goolishian, H. (1988). Human Systems as Linguistic Systems: Preliminary and Evolving Ideas about the Implications for Clinical Theory. *Family Process*, 27(4): 371-393.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52, 1-26.
- Bandura, A. (2006). Toward a Psychology of Human Agency. *Perspectives on Psychological Science*, 1 (2): 164-180.
- De Mol, J., Reijmers, E., Verhofstadt, L & Kuczynski, L. (2018). Reconstructing a Sense of Relational Agency in Family Therapy. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 39, 54-66.
- De Mol, J. & Buysse, A. (2008). The phenomenology of childrens influence on parents. *Journal of Family Therapy*, 30: 163-193.
- Epston, D., White, M. & Murray, K. (1992). A Proposal for Re-authoring Therapy: Rose's Revisioning of her Life and a Commentary. Teoksessa S. McNamee & K. J. Gergen (toim.) *Therapy as social construction*, 25-39. London: Sage.
- Gergen, K. (2009). *Relational being: Beyond self and community*. New York: Oxford University Press.
- Gergen, K. (1985). Social Constructionist Movement in Modern Psychology. *American Psychologist*, 40(3): 266-275.
- Guilfoyle, M. (2012). Towards a grounding of the agentic subject in narrative therapy. *Theory & Psychology*, 22(5): 626-642.
- Harré, R. (1995). Agentive Discourse. Teoksessa Harré, R. & Stearns, P. (toim.) *Discursive Psychology in Practice*, 120-136. Lontoo: Sage.

Holma, J. & Aaltonen, J. (1997). The Sense of Agency and the Search for a Narrative in Acute Psychosis. *Contemporary Family Therapy*, 19 (4).

Jokinen, A. (2000). Narratiivit muutostyön resursseina. Naisten kertomusten muotoutuminen turvakodissa käytävissä keskusteluissa. Teoksessa Jokinen, A., Suoninen, E. (toim.) *Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta*, 131–166. Tampere: Vastapaino.

Jokinen, A., Suoninen, E. & Wahlström, J. (2000). Miten tavoittaa auttamistyön ydintä? Teoksessa Jokinen, A., Suoninen, E. (toim.): *Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta*, 15–33. Tampere: Vastapaino.

Kuehl, B. (1993). Child and family therapy: a collaborative approach. *The American Journal of Family Therapy*, 21:3, 260-266.

Lee, C. (2004). Agency and Purpose in Narrative Therapy: Questioning the Postmodern Rejection of Metanarrative. *Journal of Psychology & Theology*, 32(3): 221-231.

Lund, L., Zimmerman, T. & Haddock, S. (2002). The theory, structure, and techniques for the inclusion of children in family therapy: A literature review. *Journal of Marital and Family Therapy*, 28(4), 445–454.

McLeod, J. (2001). *Qualitative Research in Counselling and Psychotherapy*. London: Sage.

McLeod, J. & Balamoutsou, S. (2000). Narrative processes in the assimilation of a problematic experience: qualitative analysis of a single case. *ZBBS Heft 2000/2*: 283-302.

Neimeyer, R. (2002). The Relational Co-construction of Selves: a Postmodern Perspective. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 32(1): 51–59.

Ojaniemi, J. & Tolppi, N. (2018). *Lapsen asemoituminen perheterapian vuorovaikutuksessa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

O'Reilly, M. & Parker, N. (2013). You Can Take a Hourse to a Water But You Can't Make it Drink': Exploring Children's Engagement and Resistance in Family Therapy. *Contemporary Family Therapy*, 35: 491–507.

Piha, J. (1999). Lapsikeskeinen perheterapia. Teoksessa Aaltonen, J. & Rinne, R. (1999). *Perhe terapiassa. Vuoropuhelua vuosituhannen vaihteessa*, 14–20. Suomen Mielenterveysseuran Koulutuskeskus: Jyväskylä.

Rautiainen, E. L. (2010). *Co-construction and collaboration in couple therapy for depression*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä studies in education, psychology and social research, 396. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Rautiainen, E-L. & Aaltonen, J. (2010). Depression: The Differing Narratives of Couples in Couple Therapy. *The Qualitative Report*, 15(1): 156-175.

Riessman, C. (1993). *Narrative analysis*. *Qualitative research method series* 30. Sage.

Rober, P. (1998). Reflections on ways to create a safe therapeutic culture for children in family therapy. *Family process*, 37: 201-213.

Stith, S. Rosen, K., McCollum, E., Coleman, J. & Herman, S. (1996). The Voices of Children: Preadolescent children's experiences of family therapy. *Journal of Marital and Family Therapy*, 22 (1).

Sugarman, J. & Martin, J. (2011) Theorizing Relational Agency, *Journal of Constructivist Psychology*, 24:4, 283-289.

Wahlström, J. (1992). *Merkitysten muodostuminen ja muuttuminen perheterapeuttisessa keskustelussa: diskurssianalyttinen tutkimus*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä.

Wilson, J. (1998). *Child-focused practice: A collaborative systemic approach*. London: Karnac.

White, M. & Epston, D. (1990). *Narrative Means to Therapeutic Ends*. New York: Norton.

